

Bičiulių dovana Arvo Krikmannui

GIEDRĖ BUFIENĖ

Pristatoma knyga – straipsnių rinkinys¹, skirtas iškiliam estų folkloristui, akademikui Arvo Krikmannui garbingo 75 metų jubiliejaus proga. Paprotys dedikuoti mokslininkui kolektyvinį leidinį ir pavadinti jį *Festschrift* atkeliavo iš Vakarų pasaulio. Labai prasminga ir brangi, neįkainojama jokiais pinigais, dovana! Galiu spėti, kad bičiuliai ir draugai, iš kurių ne vienas Krikmanną laiko savo mokytoju, taip pat jo bendradarbiai rengė šį leidinį visus kitus reikalus atidėję į šalį: dažname straipsnyje teigiama, kad medžiaga rinkta 2012–2013 m. lauko tyrimuose, o 2014-ųjų rudėnį dar šiltutėliai autoriniai egzemplioriai paštu pasiekė Lietuvos institutą. Stulbinamas operatyvumas, tuo labiau kad jį pademonstravo lėtieji estai (kodėl „lėtieji“; sužinosite kiek vėliau). Atitinkantis specifinio proginio žanro reikalavimus rinkinys yra išskirtinis dar dviem prasmėmis – kiekybine ir kokybine. Solidi knyga, kurios turinyje rikiuojasi dvidešimt septynių publikacijų pavadinimai, dvidešimt devyni autoriai. Dauguma, žinoma, estai ir suomia, kiti – ne tik iš Vakarų, Rytų, Pietų Europos, Rusijos, bet ir kitų žemynų: Šiaurės Amerikos, Australijos. Žvelgiant į turinį gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad rinkinio įvairovė atsitiktinė. Krinta į akis ir tai, kad autoriai išdėstyti ne abėcėlės tvarka, kuri tokios apimties kolektyviniuose rinkiniuose paprastai laikoma priimtinausia. Kodėl parengėjai pasirinko savotišką seką, ima aiškėti ilgiau pavarčius puslapius ir paskaitinėjus bent jau mokslinių straipsnių santraukas. Taigi pereiname prie išskirtinės leidinio kokybės. Turiu galvoje ne tik rūpestingą parengimą be korektūros klaidų ir kitokių apmaudžių riktų, skaitytojams patogų maketavimą, puikų popierių, pagaliau iškilmingai santūrų šiltos ochros spalvos viršelį. Visa tai labai pagirtina. Kaip šioje vietoje neprisiminti paties Krikmanno, kuris ne kartą savo darbuose svarstė formos ir turinio santykį, pareikšdamas vertingų pastabų. Aptariamės knygos forma ir turinys

1 *Scala Naturae: Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*, edited by Anneli Baran, Liisi Laineste, Piret Voolaid, Tartu: Estonian Literary Museum (Department of Folkloristics) Scholarly Press, 2014. – 442 p.

(plačiąja reikšme) sudaro harmoningą visumą. Pirmiausia, mano akimis, nėra nė vieno atsitiktinio straipsnio – visi jie buvo specialiai parašyti proginiam leidiniui, o ne parinkti iš turimų senesnių. Ir parašyti atsakingai, nors laikas skubino. Antra, kiekvienas autorius atidavė savotišką duoklę Jubiliatui – arba pasirinkdamas jo pamėgtą temą, arba metodiką, pagaliau – apžvelgdamas jo darbus ir nušviesdamas tolesnių tyrimų „po Krikmanno“ būklę.

Grįžkime prie knygos turinio (siauriausia reikšme). Straipsniai išdėstyti teminiais blokais, nors grafiškai jie neišskirti; gal dėl to, kad perėjimas nuo vienos temos prie kitos subtilus, jas griežtai atriboti sunku. Pirmosios penkios publikacijos – šilti prisiminimai apie bendravimą su Krikmannu; jie parašyti nebanaliai, kiekvieno autoriaus labai skirtingai, nekartojant nusibodusių stereotipinių frazių. Toliau eina moksliniai straipsniai. Vienuolika iš paremiologijos, aštuoni, gvildenantys naratyvų (daugiausia anekdotų) problematiką, pabaigoje pora eseistinio pobūdžio rašinių, kuriuose į folkloro reiškinius stengtasi pažvelgti plačiau, ne tiek iš folkloristo, kiek iš filosofo pozicijų. Prie jų priglaustas unikalus Jonathano Roperio straipsnis, kuris išvardytoms temoms nelabai tiko. Knygos struktūra apgalvota ir logiška. Tai parengėjų Anneli Baran, Liisi Laineste ir Piret Voolaid nuopelnas.

Po padrikos, skaitymo įspūdžių tebeblaškomos įžangos pereinu prie konkrečių komentarų. Stengiausi skirti dėmesio visiems (kam daugiau, kam mažiau) ir nekartoti gremėzdikų, perdėm moksliskų frazių iš straipsnių santraukų. Rūpėjo pristatyti autorius patraukliai ir taip paskatinti skaityti pačią knygą. Tai ne romanas, kurį privalu versti nuosekliai nuo pirmo puslapio, bet susigaudyti straipsnių margumyne, ypač silpniau mokantiems anglų kalbą, šis lietuviškas „gidas“, manyčiau, bus pravartus. Tad pradėdu nuo prisiminimų.

Lakoniškai santūrus kolegos J a a n o R o s s o (Talinas, Estija) žodis Jubiliatui. Pasakoja apie du iš anksto neplanuotus pokalbius, kurių niekaip negalys pamiršti. Pirmasis vyko gatvėje, kai po darbo dienos institute atsitiktinai išėjo kartu ir pradėjo šnekučiuotis, o kalbos negalėjo užbaigti ilgiau kaip valandą. Antrąkart kaktomuša susidūrė Tartu. Krikmannas nudžiugo ir pakvietė puodeliui kavos į netoliese esančius namus. Ir vėl kalbėjosi ilgai ilgai... Keisčiausia, sako J. Rossas, kad juos skiria du dešimtmečiai – ištisa karta. Bet jis to nepajutęs. Ir neprisimenąs, kad dar su kuo nors gyvenime būtų taip iš širdies spontaniškai bendravęs.

J e s s i c a M i l n e r D a v i s (Sidnis, Australija) su Krikmannu suartino humoro studijos. Jų pažintis tęsiasi nuo 2006 metų, kai pirmą kartą susitiko mokslinėje konferencijoje Kopenhagoje. Kaip tik Krikmannas su savo mokiniais užpildė humoro tyrimų Rytų Europoje spragą. Jis nuosekliai kaupė ir sistemino empirinius duomenis, beje, labai nepalankiai nušviečiančius valdančiąją klasę: *tautosakos* statusas apsaugojo šią medžiagą nuo sunaikinimo. Autorės nuomone, Krikmannas lemtingai veikė humoristi-

nės tautosakos tyrimų raidą totalitarinėje visuomenėje, kur kultūra patiria ypač griežtą kontrolę. Pati asmeniškai J. Milner Davis dėkinga Jubiliatui už nesavanaudišką pagalbą „nutiesiant tiltus“ į estų kalbą ir kultūrą, bendradarbiaujant su estų folkloristais.

Ülo Valkas (Tartu, Estija) pasakoja apie nedidelį, tačiau prasmingą atradimą. Neseniai atkreipęs dėmesį, kad Tartu universiteto bibliotekoje Krikmanno knygos lentynoje išrikiuotos greta Reinholdo Kreutzwaldo tomų. Abu intelektualus skiria pusantro šimtmečio, bet sieja ne vien „abėcėlinis“ ryšys. Estų rašytojas, tautinio atgimimo dalyvis R. Kreutzwaldas yra ir estų folkloristikos pradininkas, jis pirmasis suvokė tikrąją tautosakos vertę. XXI a. pradžioje iš daugelio estų tyrėjų šalia R. Kreutzwaldo neabejotinai vertas minėti Krikmannas, padėjęs tvirtą pagrindą estų folkloristikos ateičiai. Toliau profesorius Ü. Valkas trumpai apžvelgia Jubilato nuopelnus kognityvistikoje, taikomojoje kalbotyroje, semantikoje, humoro bei perkeltinės kalbos teorijose. Visose srityse Krikmannas buvo novatorius. Tartu universitete pirmasis Estijoje ir vienas pirmųjų pasaulyje organizavo folkloro kursų internetu, įkūrė tarpdisciplininę Estų ir lyginamojo folkloro katedrą. Jam visada rūpėjo pamaina. Vesdavo metodiškai ir teoriškai puikiai parengtus seminarus, kuriuose studentai įsitikindavo, kad tautosaka nėra marginalinė alternatyva kalbotyrai ir literatūrologijai, ji verta intelektualinio triūso ir atpirks jį su kaupu. Kaip vienas iš seminaro dalyvių, Ü. Valkas paliudija savo mokytojo legendinį pareigingumą, oratoriaus aistrą, šiltus kolegiškus santykius su studentais.

Risto Järvas (Tartu, Estija) dalijasi išpūdžiais apie savo pirmąją studentišką ekspediciją 2003 m. Koeru vietovėje. Stebinantis nutikimas: rado informantą, kuris papasakojo, kad 1960 m. tose apylinkėse tautosaką užrašinėjo Krikmannas. Profesoriaus vardą R. Järvas buvo gerai įsidėmėjęs, mat teko pas jį perlaikyti egzaminą. Vėliau, „sekdamas profesoriaus pėdsakais“, jis Estų folkloro archyve aptiko įdomių dalykų. Pavyzdžiui, Krikmannas niekaip negalėjęs prakalbinti vieno senolio ir išbandęs visas priemones; tada pradėjo pasakoti, kad jo paties tėvas matė laumes, ir kaip ten viskas susiklostė. Senolis pagyvėjo, greitai ledas buvo pralaužtas. Toks Krikmannas yra ir šiandien, sako R. Järvas, ras išeitį iš kiekvienos situacijos.

Wolfgangas Miederis (Vermontas, JAV) publikacijoje entuziastingu pavadinimu „Seni draugai yra geriausi!“ („*Old Friends Are Best! Epistolary Highlights Between the Paremiologists Arvo Krikmann and Wolfgang Mieder*“, p. 17–56) pateikia pluoštą atrinktų laiškų iš susirašinėjimo su Krikmannu per pastaruosius du dešimtmečius, kurio susikaupė apie penki šimtai puslapių. Tai patys ryškiausi, atspindintys mokslininkų bendravimo specifiką, keitimąsi idėjomis laiškais. Jie įdomūs ne tik patiems korespondentams ir laikui bėgant jų vertė auga. Autorius prisimena, su koku užsidegimu skaitė brolių Grimmų laiškus studijų laikais, kiek patirties iš jų pasisėmė. Nuo tada išsiugdė įprotį kaupti asmeninį susirašinėjimo archyvą, kuriame saugo ir savo siunčiamų laiškų kopijas. Pastaruoju metu jo archyvo turtai darosi prieinami visiems skaitytojams – nuo 2006 metų W. Miederis aktyviai rengia

epistolinius ledinius². Iš pirmojo Krikmanno laiško (1993.11.29) sužinome, kad aštuonerius metus (!) W. Miederis jam rašė, siuntė knygas. O Krikmannas tylėjo... Prisipažįsta, kad kalta ne tik geležinė uždanga, turėjo reikšmės ir Laukinių Rytų (*Wild East*, p. 20) bendravimo būdas; ką gi, jis esąs gyvas (*rumours about my death are strongly exaggerated* ‘gandai apie mano mirtį gerokai perdėti’, p. 19), pasirengęs išpirkti kaltę nuoširdžiu bendravimu. Žaibiškai skrieja kupinas džiaugsmingų šauktukų W. Miederio atsakymas, ir tvirtas ryšys užmegztas: vos po kelių mėnesių santūrusis estas savo bičiulį vadina „Paremiologiniu broliu“ (p. 23). Laiškuose gausu asmeninio pobūdžio faktų, dažnai pateikiamų su humoro krisleliu. Krikmannas, vardydamas trijų savo sūnų profesijas (lakūnas, sportininkas, fizikas) ir pomėgius, priduria apie save: esąs „kavos ir rūkymo fanas“, mėgstąs darbuotis naktimis, o dieną pamiegoti, tačiau gerti alkoholį nustojęs seniai, o narkotikų išvis nėra bandęs. Abu mokslininkai su pasitikėjimu atskleidžia nematomąją savo asmenybės pusę – žmogiškas silpnybes ir baimes, abejones. Po keliolikos metų susirašinėjimo jie pagaliau pirmą kartą susitiko. Tai įvyko 2004-ųjų pavasarį Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Patarlės fenomenas: tarptautiškumas vs tautiškumas“. Iš pradžių Krikmannas džiūgauja negalėdamas sulaukti būsimo susitikimo ir vadina jį „tikru stebuklu“, bet ilgainiui apimtas panikos guodžiasi W. Miederiu: neturįs įgūdžių kalbėti angliškai ir nesugebėsiąs sklandžiai reikšti minčių, pasirodysiąs kaip koks kvailys. W. Miederis jį ramina, kad tikrai susikalbėsią, o jis pats irgi turįs dėl ko jaudintis – nepasizymįs reprezentacine išvaizda, dideliu ūgiu... Teliaka jų pirmasis susitikimas intriga, kuri paskatins perskaityti šiuos laiškus.

Paremijoms skirtą bloką pradeda P e k k a H a k a m i e s (Turku, Suomija) teoriniu straipsniu apie suomių patarlių patarliškumą („On the Proverbiality of Finnish Proverbs“, p. 57–70). Įžangoje jis nusako užsibrėžtus tikslus: analizuoti suomių patarles kaip žanrą tarptautiniame kontekste ir apibūdinti struktūrinius bei stilistinius jų skirtumus nuo kasdienės šnekamosios kalbos. Patarliškumas apima visas patarlės, kaip sakinio, ypatybes ir yra artimas definicijai. Definicijoje kaip tik siekiama paminėti būdingiausius patarliškumo momentus; taigi abi šios sąvokos glaudžiai susijusios. Patarlės suvokimas yra dvigubas procesas – pirmiausia ji identifikuojama kaip kultūrinio paveldo dalis, paskui išsiaiškinama specifinė kontekstinė reikšmė.

2 “Best of All Possible Friends”: *Three Decades of Correspondence Between the Folklorists Alan Dundes and Wolfgang Mieder*, edited by Wolfgang Mieder, (*Supplement Series of Proverbium*, vol. 19), Burlington, Vermont, 2006 (dar žr. knygos pristatymą: Giedrė Bufienė. Įstabus liudijimas apie folkloristų draugystę, *Tautosakos darbai*, 2013, [t.] XLVI, p. 261–274); “Freundschaft is des Lebens Salz”: *Dreieinhalb Jahrzehnte Korrespondenz zwischen den Folkloristen Lutz Röhrich und Wolfgang Mieder*, edited by Wolfgang Mieder, (*Supplement Series of Proverbium*, vol. 24), Burlington, Vermont, 2007; “True Friends are Like Diamonds”: *Three Decades of Correspondence Between the Folklorists Shirley L. Arora and Wolfgang Mieder*, edited by Wolfgang Mieder, (*Supplement Series of Proverbium*, vol. 30), Burlington, Vermont, 2010.

Svarbiausias patarlės kaip žanro bruožas – tradiciškumas (ir jo sąlygojami – paplitimas, variantiškumas). Tai pabrėžė šią problemą tyrę tokie folkloristai, kaip Shirley Arora, Charlesas Briggsas. Toliau autorius aptaria suomių patarlių ypatybes. Iš esmės jos yra panašios į kitų Europos tautų patarles. Ryškiu stilistiniu suomių patarlių bruožu laikytinas dažnas elipsės vartojimas, t. y. iš jų struktūros išmetama viskas, kas nebūtina semantikai. Taip pat jas iš kasdienės šnekamosios kalbos srauto išskiria Kalevalos rimas ir metras, aliteracija, savita žodžių tvarka (pvz., neutraliai žodžių tvarkai nebūdinga tarinio pozicija sakinio pabaigoje). P. Hakamies domėjosi ir geografiniu aspektu: pietvakarių suomių patarlės pačios archajiškiausios, dalis jų siekia gal net priešistorinius laikus; tai rodo daugiau kaip pusei jų būdingas Kalevalos metras. Keliaujant iš Suomijos pietvakarių į rytus ir vakarus, kalevališkojo metro – „fosilinių pėdsakų“, Matti Kuusi žodžiais tariant, patarlėse mažėja.

Vienas iš rimčiausių teorinių darbų rinkinyje – Peterio Grzybeko (Gracas, Austrija) straipsnis apie estų patarlių žodžių ilgumą, dažnumą, poziciją sakinyje („Regularities of Estonian Proverb Word Length: Frequencies, Sequences, Dependencies“, p. 121–148). Išėities tašku autorius pasirinko 1967 m. paskelbtą Krikmanno studiją ir joje publikuotus empirinius duomenis. Įžangoje P. Grzybekas perspėja skaitytojus, kad jie nesusidarytų klaidingo įspūdžio apie jo estų kalbos mokėjimą: Krikmannas buvęs toks malonus, kad 1999 m. atsiuntęs į anglų kalbą jo paties išverstą studiją, nors jie nė nebuvę pažįstami; tik palaikę kontaktus laiškais, o pirmą kartą susitiko 2008 metais. Matematinės statistikos metodu paremtą tyrimą iliustruoja beveik pusšimtis lentelių, grafikų, formulių. „Nepašvęstiesiems“ tai kietas riešutėlis; už nedažną tarp filologų matematikos išmanymą ir apskritai mokslinę kompetenciją W. Miederis pelnytai yra pavadinęs P. Grzybeką „supersmegenimis“ (*superbrain*). Išvadoje, grindžiamose apskaičiavimais keturių skaičių po kabelio tikslumu, autorius teigia: lingvistinė estų patarlių sandara toli gražu nėra atsitiktinė. Pavyko nustatyti reguliarius dėsningumus. Žodžio ilgumas glaudžiai susijęs ir su jo dažnumu estų patarlėse, ir su pozicija patarlės tekste. Toliau, P. Grzybeko nuomone, reikėtų šiuos duomenis įvesti į platesnį kontekstą, palyginti su panašiais tyrimais kitose kalbose.

Krikmanno pamėgtuoju matematinės statistikos metodu naudojosi ir Outi Lauhakangas (Helsinki, Suomija), užsibrėžusi nustatyti lokales suomių patarlių charakteristikas. Medžiagą straipsniui apie skirtingą požiūrį į gyvenimą rytų ir vakarų suomių patarlėse („Attitudes Towards Life Reflected in Eastern and Western Finnish Proverbs“, p. 85–106) ji surinko iš fundamentinio lyginamojo rinkinio *Proverbia Septentrionalia*³, kurio rengėjų tarptautinėje komandoje Krikmannas

3 *Proverbia Septentrionalia: 900 Balto-Finnic Proverb Types with Russian, Baltic, German ad Scandinavian Parallels*, Matti Kuusi in cooperation with Arvo Krikmann [et al.], *FF Communications*, 1985, No. 236; *Proverbia Septentrionalia, II: Database of Balto-Finnic Proverb Types*, Arvo Krikmann [et al.], 2000, Tartu–Helsinki. (Under construction.)

aktyviai dalyvavo, netgi buvo II dalies *primus motor* (p. 85). Ryškiausia takoskyra tarp rytų ir vakarų regionų autorė laiko ribą tarp Karelijos ir Suomijos, bent jau iki XX a. pradžios. Dvasinės kultūros skirtumus jose lėmė nevienodai susiklosčiusios istorinės aplinkybės, kaimyninių tautų įtaka. Pavyzdžiui, vakaruose stipri velerizmo tradicija rytų regione beveik nežinoma. Velerizmais mėgstama pajuokauti, nepik-tai pašiepti pagyrūnus, tuo tarpu rytų suomių patarlių repertuare net ir gyrimosi tema atspindėta menkai. Arba: vakaruose vyrauja atvirai įtikinėjančios, primygtinai raginančios patarlės, o rytuose – tai darančios netiesiogiai, vaizduojančios / nusakančios pasibjaurėtiną situaciją ir paliekančios susivokti patiems pašnekovams. Atrinktų patarlių tipų dažnumo statistinė analizė apibendrinama lentelėse. Net ir neįgudusiai akiai užkliūva labai panašūs duomenys, daugiausia svyruojantys vieno–dviejų procentų ribose. Profesionalaus, logiškai argumentuoto O. Lauhakangas straipsnio išvados daro išpūdį sąžiningumu: pripažįstama, jog nustatyti lokaliųjų charakteristikų skirtumai per daug menki, kad būtų galima kalbėti apie būdingas tendencijas, kol kas jie tik nurodo tolesnio tyrimo kryptį. Vien tekstinės patarlių informacijos nepakanka. Būtina įtraukti papročius, kitas specifines konkrečiuose regionuose kultūrinės realijas.

L i i s a G r a n b o m - H e r r a n e n (Juveskiulė, Suomija), remdamasi šiuolaiki-ne lingvistine teorija – Paulo Grice'o bendradarbiavimo principu, apžvelgė XX ir XXI a. suomių paremiųjų funkcionavimą šnekamojoje kalboje („Beyond Understanding: How Proverbs Violate Grice's Cooperative Principle“, p. 107–120). Prieš dešimtmetį Krikmannas domėjosi šios teorijos taikymu tautosakos kūriniams, ypač humoristiniams, nužymėjo gaires tolesniems tyrimams. P. Grice'o principo esminis momentas: šnekėdamiesi žmonės pasako daug daugiau, negu reiškia žodžiai. Konstatavęs pačią situaciją, P. Grice'as, deja, nenurodė galimų interpretacijos būdų. Vienas jų, autorės nuomone, yra paremijos, tiksliau – sociokultūrinis jų kontekstas. Juk paremijos – nepaprastas lydinys, sujungiantis žmonių jausmus, emocijas, patirtis, gimtosios kalbos ir kultūros išmanymą, todėl pašnekovai jomis visada perteikia informacijos kur kas daugiau, negu slypi lakoniško teksto žodžiuose.

E i j a S t a r k (Helsinkis, Suomija) parengė apžvalginį straipsnį apie vyro garbę ir padoraus vyro idealą suomių patarlėse („An Honorable Man: Finnish Proverbs on Male Gender“, p. 71–84). Jos nuomone, patarlės yra reikšmingas informacijos šaltinis šiai temai, nes rašytinių dokumentų išlikę labai nedaug. Metodologinę inspiraciją straipsniui davė Krikmanno studija apie gyvūnų identitetą patarlėse⁴: posakiai grupuojami pagal semantines kategorijas, nagrinėjami atsižvelgiant į kultūrinį aspektą. Autorė ištyrė apie šimtą patarlių, kuriose minimas vyras (suomiškai *mies*) ir išskyrė tokias

4 Arvo Krikmann. Proverbs on Animal Identity: Typological Memoirs, *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 2001, vol. 17, p. 8–84; prieiga per internetą: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol17/proverbs.pdf>>, last accessed on September 14, 2013.

jų potemes: a) vyras ir jo šneka; b) vyras kolektyve; c) patyręs vyras; d) humaniškas vyras. Patarlės pataria per daug nekalbėti, pabrėžia žodžio vertę; svarbiausia, kad vyro žodžiai nesiskirtų nuo darbų. Kaimo kultūroje buvo gerbiamas toks vyras, kuris turi tvarkingą ūkį, gerai prižiūri arklius (aukščiausio statuso naminius gyvulius), rūpestingai saugo darbo įrankius. *Tyo miehen kunnia* 'Darbas – vyro garbė', – sako suomių patarlė, tačiau kiti posakiai pabrėžia santūrumą, savikontrolę – skatina nesistengti visur pirmauti, žinoma, nelikti ir paskutiniam. Aukštinamas kasdienis, nuolatinis, uolus triūsas. Paskutinės potemės patarlės primena žmogaus trapumą ir senatvę, aptaria skaudžiai vyrų išgyvenamą jėgų ir atminties praradimą. E. Stark daro išvadą: idealaus ir pageidaujamo vyriškumo samprata kiekvienoje bendruomenėje glaudžiai susijusi su socialine bei ekonomine realybe; taigi kartu su kintančiomis išorinėmis aplinkybėmis, kad ir lėtai, po truputį transformuojasi ir kultūrinis vyriškumo konceptas.

Savotiška ką tik komentuo to straipsnio tąsa galima laikyti Annos T. Litovkino (Žešovas, Lenkija ir Komarnas, Slovakija) apžvalgą apie uošvių / anytų, senmergių ir našlių vaizdavimą angloamerikiečių antipatarlėse („Mothers-in-law, Spinners and Widows as Revealed Through Anglo-American Anti-Proverbs“, p. 171–192). Patyrusi paremiologė jau yra paskelbusi bendresnio pobūdžio studiją, kurioje gvildeno moters prigimties traktavimą angloamerikiečių antipatarlėse⁵, o šiame straipsnyje detaliau nušviečia tris pagrindinius socialinius moters vaidmenis, natūraliai susiklostančius tam tikrais jos gyvenimo laikotarpiais. Pasak autorės, moteris – neabejotinai viena populiariausių antipatarlių temų – beveik visada vaizduojama komiškai, ironiškai, net pagiežingai. Pavyzdžiui, uošvės antipatarlėse pristatomos kaip didžiausias vyrų priešas; jos nedraugiškos, piktos, agresyvios, barningos, visada ir visur siekiančios paimti viršų, griaunančios laimingą santuokinį gyvenimą. Įdomu, kad nieko panašaus antipatarlėse nėra apie uošvius / šešurus, apskritai apie juos posakių sukurta labai mažai. Negatyviai vertinamos ir netekėjusios moterys / senmergės. Antipatarlės išryškina pagrindinį jų bruožą – vyrų medžiojimą ir siekimą ištekėti bet kuria kaina. Iš tikrųjų tai neatitinka tikrovės, svarsto autorė, visuomenės pažiūros laisvėja, moteris pati renkasi, tekėti jai ar ne, pagaliau ir netekėjusi gali gimdyti vaikus. Netekusios maitintojo, našlės taip pat siekdavo kuo greičiau vėl ištekėti. Tačiau antipatarlėse į jas žvelgiama pozityviau, pabrėžiamas jų bebaimiškumas, ryžtas, pasitikėjimas savimi, sukalbamumas; našlių gyvenimas kur kas viltingesnis ir daugiau žadantis negu netekėjusių moterų. A. T. Litovkina daro išvadą, kad į uošves, senmerges ir našles antipatarlėse žvelgiama vyrų akimis. Tyrimas atskleidė įdomų faktą: antipatarlės visai neliečia moterų kovos už vietą po saule, nuošalyje palieka svarbią našlių gedėjimo temą.

5 Anna T. Litovkina. The Nature of Woman as Revealed Through Anglo-American Anti-Proverbs, *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, 2011, vol. 28, p. 87–120.

Teoriniu aspektu rusų antipatarles apibendrina Aleksandras Kozincevas (Sankt Peterburgas, Rusija) griežtos struktūros dalykiškame straipsnyje („Notes on Russian Anti-Proverbs“, p. 241–258). Ryškus antipatarlių skirtumas, palyginti su tradiciniais posakiais, yra tam tikrų žanro reikalavimų pažeidimai. Dažniausiai antipatarlės esti absurdiškos arba obsceniškos. Autorius pateikia chronologinę rusų antipatarlių klasifikaciją, išskirdamas tris jų grupes: senosios, ankstyvosios modernios ir vėlyvosios modernios, arba postmodernios. Kiekviena grupė aptariama smulčiau. Gausiausia ir įdomiausia yra trečioji. Ji susilaukė didžiausio folkloristų dėmesio: apie rusų postmodernias antipatarles darbų yra paskelbę Valerijus Mokijenka, Jelena Žigarina, Andrejus Reznikovas, Natalija Fiodorova, Jekaterina Velzemova, Vladimiras Sanikovas ir kiti. Postmodernias patarles kuria intelektualai. Daug jų anonimiškai skelbiama internete. Paprastai jos neturi perkeltinės reikšmės, siekiama tik sąmojaus efekto. Patrauklios tol, kol naujos. Dėl šios priežasties kiekybinis jų fondas mažai kinta, nors naujų randasi labai daug. A. Kozincevas pabrėžia, kad dalis rusų postmodernių antipatarlių (sudarytų kontaminacijos būdu) generuojamos automatiškai ir tai tiesiog stulbinama ypatybė. Tiesa, beveik 99 procentai yra dėmesio nevertos šiukšlės, bet pasitaiko tarp jų ir tikrų perliukų, pavyzdžiui: *У семи нянек по волчьей выть* ‘Tarp septynių auklių tik vilku staugti’. Baigiamosiose pastabose autorius primena Krikmanno darbus apie semantinę ir modalinę patarlių neapibrėžtumą, taiko jo idėjas antipatarlėms. „Ar jose siekdami vis naujų sąmojaus aukštumų nepaaukojame išminties?“ – straipsnio pabaigoje retoriškai klausia A. Kozincevas.

Dalia Zaikauskienė (Vilnius, Lietuva) supažindina su lietuvių paremiųjų inovacijomis, modernia vartoseną šiuolaikinėje visuomenėje, sklaidos būdais („Modern Usage of Lithuanian Paremias: Traditional and Innovative Manifestations, Spheres of Usage, Ways of Distribution“, p. 193–224). Solidus jos straipsnis, kaip nurodo išnašoje, parengtas daktaro disertacijos ir tyrimo, publikuoto kolektyvinėje monografijoje⁶, pagrindu. Atidžiai skaitome (ir skaitysim) kolegės darbus, tad vietoj komentaro noriu pasidžiaugti jos sėkme: Dalios straipsnis parašytas profesionaliai, gausiai iliustruotas, su išsamia bibliografija ir internetinių šaltinių sąrašu; pataikyta į dešimtuką ir temos pasirinkimu, ir jos atskleidimu. Lietuva pasauliniame kontekste pristatyta garbingai.

Saša Babič (Liublijana, Slovėnija) straipsnyje gilinasi į slovėnų vasaros laikotarpio kalendorines patarles, aptaria būdingiausias jų struktūros ir semantikos bruožus, stilistiką („Slovenian Summer Weather Proverbs“, p. 149–162). Kalendorinės patarlės yra paremiųjų fondo paribyje – jų forma kaip patarlių, tačiau būsimą orą ir derlių prognozuojantis turinys niekada netaikomas platesniam kontekstui, t. y. metaforiškai. Dėl šios priežasties tarptautiniu mastu tebėra neužbaigta diskusija, ar

6 Dalia Zaikauskienė. Patarlių tradicijos ir modernumo dermės paradoksai, kn.: *Homo narrans: Folklorinė atmintis iš arti*, Vilnius, 2012, p. 427–443.

išties dera kalendorines patarles laikyti patarlėmis. Praktinėje paremiografijoje į tai nekreipiama dėmesio, kalendorinių patarlių rinkiniai sėkmingai sudarinėjami ir spausdinami jau pora šimtmečių. S. Babič įžangoje mini lakonišką, bet svarbų A. Dundeso straipsnį⁷, cituojamą visų šia tema rašančių autorių; jame griežtai ginama pozicija atriboti minimus posakius nuo paremių žanro ir laikyti juos oro spėjimais. Kad ir kaip ten būtų, į paremiologų akiratį kalendorinės patarlės patenka dažnai ir yra mėgstamos dėl poetiškos formos. Nepretenzingas, tradiciniais tyrimo metodais paremtas S. Babič straipsnis patrauklus kaip tik dėl autentiškų tekstų – slovenų žemdirbių ilgametės patirties liudytojų. Mums, lietuviams, egzotiškai skamba negirdėti šventųjų vardai, įdomios vynuogių auginimo, vyndarystės motyvus perteikiančios detalės:

Če Lovrenc jasen, bo grozd streden in vincar glasen 'Jei Laurencas giedras, vynuogės bus saldžios ir vyndarys išgarsės'

Če trs pred sv. Vidom ocvete, dobrega vina se nadajeti smete 'Jei vynuogienojai žydi prieš Šv. Vidą, gali tikėtis gero vyno'

Če svetega Barnaba deži, bodo jaseni grozđa polne kadi 'Jei per Šventą Barnabą lyja, tai rudenį kubilai bus pilni vynuogių kekių'

Dar įdomiau rasti panašumų. Nors kalnuotoji Slovėnija toli nuo Lietuvos, bet ir ten lietaus trūksta vasaros pradžioje, o vėliau lyja net per daug, plg.: *Pred kresom prosī, naj deži, potem prositi treba ni* 'Prieš vidurvasarį [birželio 21 d.] prašyk lietaus, paskui prašyti jau neberekės' (plg. liet. *Lig Švento Jono visas svietas lietaus prašo, o po Švento Jono viena boba išprašo*).

Kiek plačiau verta pakomentuoti Piret Voolaide (Tartu, Estija) straipsnį apie Lietuvoje beveik netirtą šiuolaikinio folkloro reiškinių⁸ – pareminius grafičius („Collecting and Representing Newer Paremiological Forms: The Academic online Database of Paremic Graffiti“, p. 225–240). Autorė jame pristato eksperimentinį projektą – internetinės grafičių duomenų bazės kūrimą (<http://www.folklore.ee/Graffiti>): aiškina jos struktūrą ir sudarymo principus, pasakoja apie duomenų rinkimo problemas. Pirmiausia, žinoma, apibrėžia pareminio grafičio sąvoką. Tai komunikatyvus ir labai dinamiškas nūdienos kultūrinis reiškinys – specialiai bendravimui sukurtas trumpas rašytinis tekstas, dažnai humoristinis, viešojoje erdvėje pateikiamas taip, kad patrauktų praeivių dėmesį. Pareminius

7 Alan Dundes. On Whether Weather “Proverbs” Are Proverbs, *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, 1984, vol. 1, p. 39–46.

8 Iš tikrųjų šis fenomenas gyvuoja ne vieną dešimtmetį, tik mažokai susilaukia tyrėjų dėmesio (dar žr. Povilas Krikščiūnas. Apie Viatkos Kikimorą, Imanuelį Kantą, Štirlicą ir blondines, *Tautosakos darbai*, 2013, [t.] XLVI, p. 281–282).

grafičius autorė laiko viena iš modernių formų, kuriomis šiuolaikinėje visuomenėje gyvuoja patarlės ir antipatarlės, kitos įvairios paremių modifikacijos, aforizmai ir citatos, šūkiei. Pareminė šių tekstų prigimtis išryškėja per sintaksinį modelį, galimas kelias interpretacijas, informacijos aktualumą. Tai atviras žanras. Neretai po vieno autoriaus tekstu savąjį prirašo kitas, po jo – trečias, ir taip polemizuojama. P. Voolaid išvardija populiariausias pareminių grafičių temas: politinis kriticizmas (ypač valdžios), ideologija ir religija, gyvenimo stilius, alkoholis ir narkotikai, seksas, informacinės technologijos. Ši filosofinio pobūdžio saviraiška gali būti ir labai agresyvi, reiškiamą kaip sociopolitinis protestas. Grafičių sklaidoje svarbus vaidmuo tenka internetui. Pavyzdžiai internetu žaibiškai plinta visame pasaulyje, jie kolekcionuojami, rengiamos virtualios jų parodos. Atsirado naujas laisvalaikio pomėgis – fotografuoti grafičius ir dalytis jais su visais besidominčiais. Tai jau antrinis šio žanro gyvavimas, skirtinas nuo pirminio lokalaus, aiškina autorė. Grafičiuose nerasisime senųjų patarlių iš akademinų rinkinių, bet kaip įdomu atpažinti modernias klasiškųjų tekstų modifikacijas, įvertinti pakitusį turinį. Estijoje skaitmeninti folklorą ir sudarinėti elektronines atskirų žanrų duomenų bazes pradėta 1990 metų pabaigoje. Pirmasis šio darbo ėmėsi Krikmannas. Jis kūrė tipologiją, duomenų skaitmeninimo metodiką. Yra ir pirmosios estų mįslių (*Esti mõistused*) elektroninės bazės autorius (2012 m., kartu su Jaaku Krikmannu). P. Voolaid talkino Krikmannui, jo vadovaujama parašė disertaciją, o nuo 2013 metų savarankiškai darbuojasi šiame svarbiame bare. 2013–2014 m. Estijoje, daugiausia Tartu, ji surinko apie penkis šimtus pareminių grafičių. Vyrauja tekstai estų kalba (70 proc.), kiti – anglų (24 proc.) ir rusų (12 proc.) kalbomis. Pristatoma pareminių grafičių elektroninė duomenų bazė negalutinė. Numatyta ją nuolat atnaujinti, pildyti, ištaisyti pasitaikiusias klaidas. Perskaičius straipsnį belieka apmaudžiai konstatuoti, kad flegmatiškieji estai mus aplenkė ir sparčiai žengia į priekį.

Aleksandra Archipova (Maskva, Rusija) kartu su nepriklausomu tyrėju Manolo Alejándrezu (Umėja, Švedija) taip pat ėmėsi šiuolaikinio folkloro aktualijos – diktatoriaus pravardžių ir jo asmens tabu totalitarinėje valstybėje analizės, straipsnyje pristatydami Fidelį Castro kubiečių tautosakoje („*He-Who-Must-Be-Named: Taboos and Substitutions of Fidel Castro’s Name in Cuban Folklore*“; p. 291–304). Nebuvo jokių mokslinių analitinių tyrimų šia tema, nekaupti empiriniai duomenys, tad autoriai 2013 m. Kuboje lauko tyrimuose surinko medžiagą straipsniui; be pravardžių ir neverbalinių tabu faktų, užrašė nemažai politinių anekdotų. XX a. šeštajame dešimtmetyje charizmatišką revoliucijos lyderį F. Castro tauta mėgo, vadino giriamaisiais eufemizmais. Pavyzdžiui, *El Caballo* ‘Arklys’ – kubiečių vyriškumo, seksualumo simbolis; tokia pravarde atvirai rodomas palankumas, net žavėjimasis. Deja, greitai padėtis iš esmės pasikeitė, ir Kubos diktatoriumi tapusio F. Castro pravardės iš eufemizmų virto paniekos kupiniais ironiškais disfemizmais.

Kaip visais laikais ir visose totalitarinėse valstybėse⁹, Kuboje susiformavo galinga tabu sistema: gyventojams neleistina aptarinėti aukštų valdžios pareigūnų vardus, išvaizdą, gyvenimo faktus. Patogiausia tokiu atveju naudotis žaibiškais gestais. Kubiečiai savąjį vadą vaizduodavo smakro paglostymu (barzda), peties palietimu dviem suglaustais pirštais (nesami epoletai), peties trynimu pakišus ranką po marškiniais (charakteringas paties F. Castro veiksmas). Surinktas pravardes, vadinamas patogiu *x-femizmu* terminu, autoriai suskirstė į kelias grupes. *X-femizmai* gali remtis asmens išvaizda, būdo bruožais, veikla, taip pat siejami su gyvūnais, vietiniais augalais ir pan. Keletas įdomesnių pavyzdžių:

Cara de Coco 'Kokoso veidas' (t. y. apžėlęs, plaukuotas)

Mancha de plátano 'Banano dėmė' (neišnaikinamas kaip banano dėmė, juo neatsikratysi)

Pinochio 'Pinokis' (melagis)

Kilowatt (ši žodį F. Castro nuolat kartodavo 2006–2007 m., skelbdamas „energijos revoliuciją“ Kuboje)

Moderniojoje kubiečių tautosakoje išradingai pasinaudojama kalbinėmis priemonėmis, žodžių žaismu. Vienintelį leidžiamą oficialų F. Castro titulą ir karinį laipsnį *El Comandante en Jefe* 'Vyriausiasis vadas' kubiečiai pavertė į *El Comediante* 'Komediantas' arba dar geriau – *El Coma-andante* (sukurtas 2006–2007 m., kai F. Castro gulėjo ištiktas komos). Straipsnio teiginiai iliustruojami anekdotais, kurių atsiradimą inspiravo *x-femizmai*, pavyzdžiui:

El Matemático 'Matematikas' – nes jis prideda badą, daugina sunkumus, atima algas ir dalija šeimas.

Didžiausias pasaulio stebuklas Kuboje: aikštėje kalba arklys, o milijonas kalakutų (t. y. kvailių) jo klausosi (šiam pavyzdyje akivaizdi anksčiau minėto *El Caballo* metamorfozė iš eufemizmo į įžeidų disfemizmą).

A. Archipovos ir M. Alejándrezo nuomone, F. Castro asmenį gaubiantis tabu laikytinas *pseudotabu*, t. y. pačių žmonių pasirinktu būdu savo ironiškam požiūriui,

9 Trumpai aptardami tabu reiškinių, straipsnio autoriai išskiria unikalų Kinijos atvejį. Činų dinastijos laikais (221–206 m. pr. Kr.) buvo griežtai uždrausta bet kokia forma, t. y. žodžiu ar raštu, minėti imperatoriaus vardą po jo mirties, ir šis draudimas galiojo daugiau kaip du tūkstantmečius – iki 1911 metų. Ta pati šalis trečiojo tūkstantmečio pradžioje įsivedė modernesnę draudimą: vadinamasis Auksinis skydas (*Golden Shield Project*) užtikrina, kad visa internetu sklindanti informacija būtų filtruojama. Pavyzdžiui, pabandžius per *Google* ką nors sužinoti apie Kinijos komunistų partijos Politbiuro narius ar jų šeimas, žaibiškai nutraukiamas interneto ryšys vienai minutei. Tačiau Kinijos piliečiams mielai leidžiama tokios informacijos ieškoti vietinėje paieškos sistemoje *baidu.com* – ten partinis elitus nušviečiamas vien tiksliai teigiamai (p. 292).

paniekai demonstruoti, nes Kuboje politinės opozicijos nėra. Valdžia per visus įmanomus kanalus lieja propagandą, o kubiečiai kaip atsvarą jai kūrė ir tebekuria „savo“ kalbą.

Skaitant straipsnį ateina mintis, kad nė kiek ne prastesnį būtų galima parengti iš lietuviškos medžiagos, kurią ir sukaupti paprasčiau, bent jau už jūrų marių nereikia važiuoti. Tad laukiame su viltimi.

Christie Davies (Didžioji Britanija) straipsnyje „Iš Rusijos be meilės: rusų anekdotai ir Estija“ („From Russia Without Love: Russian Jokes and Estonia“, p. 259–276) pristato Krikmanno etninių anekdotų tyrimus, labai vertinamus anglakalbiame pasaulyje. Pirmasis nuosekliai ir kvalifikuotai (statistiniais metodais) ėmėsis nagrinėti sovietmečio epochos politinius anekdotus, Krikmannas padarė netikėtas išvadas. Pavyzdžiui, Estijoje 1959–1990 m. daugiausia cirkuliavo rusiškos kilmės politiniai anekdotai (apie politinius lyderius – Leniną, Staliną, Chruščiovą, Brežnevą ir kitus; socialistinės ekonomikos žlugimą; absurdišką ideologiją), o Estijoje sukurti tesudarė vos du tris procentus visų anekdotų. Taip pat įdomu, kad tuo laikotarpiu populiarūs buvo anekdotai apie žydus (su reprezentantu Rabinovičium), nors Estijoje iki Antrojo pasaulinio karo gyveno tik apie keturis tūkstančius žydų; taigi absoliuti dauguma tokių anekdotų irgi atkeliavo iš Rusijos, estiški sudarė vos vieną procentą. Brežnevo epocha buvo politinių anekdotų klestėjimo aukso amžius (kuo daugiau represijų, tuo gausiau anekdotų). Suprantama, jie buvo pasakojami tarp patikimų asmenų, nes už tai grėsė areštas. Situacija pasikeitė Estijai iškovojus nepriklausomybę. Naujųjų rusiškų anekdotų taikiniu tapo estai ir suomia. Krikmannas 2007–2009 m. paskelbė keletą straipsnių apie „lėtuosius estus“, kaip būdingą naujarusių anekdotų siužetą; ypač domėjosi problema, kiek tiesos yra tuose anekdotuose, t. y. kodėl rusams estai / suomia atrodo tokie lėti. Lemiamas veiksnys, kaip atskleidė tyrimas, yra bendravimo stilius. Vakarų Europoje vyrauja ekstravertai: jie gyvai kalba, daug gestikuliuoja, garsiai mąsto ir svarsto pokalbio metu. Tuo tarpu estai – intravertai; jie ramūs, santūrūs ir tolerantiški, atidžiai išklauso pašnekovą, niekada jo nepertraukinėdami, patys kalbėdami nevengia tylos pauzių, nes galvoja ir svarsto tyliai. Estų vaikams šios savybės ugdomos nuo mažens, plepumas netoleruojamas. Krikmannas nustatė, kad rusams net rašytinė estų (suomių) kalba atrodo „lėta“ dėl dvigubų raidžių, skiemenų kartojimo ir ilgų žodžių gausybės. Toliau straipsnyje Ch. Davies apžvelgia etninių anekdotų tyrimo situaciją pastaraisiais dešimtmečiais. Originalios Krikmanno išvalgos ne vieną autorių paskatino imtis šios temos. Pavyzdžiui, Rita Repšienė ir Laima Anglickienė 2012 m. nustatė, kad Lietuvoje anekdotai apie flegmatiską estų / suomių būdą pagal populiarumą užima penktą vietą (juos lenkia tokie favoritai, kaip rusai / naujarusiai, lietuviai, čiukčiai, žydai). Apskritai anekdotai apie „lėtuosius estus“ yra išplitę dideliame buvusio sovietinio bloko šalių regione.

Etninių anekdotų temą tęsia Stanojus Stanojevas straipsnyje „Anglų aristokratai ir bulgarų anekdotai“ („English Aristocrats and Bulgarian Jokes“, p. 277–290). Paradoksalu, sako autorius, kad apie tokį geografiškai ir istoriškai tolimą objektą Bulgarijos spaudoje, interneto svetainėse cirkuliuoja daugybė humoristinių pasakojimų. Jų turinys – serų ir liokajų pasaulis, kuriame nuolat kyla nesusipratimų dėl griežto tradicijų laikymosi ir nesusivokimo banaliose buitinėse situacijose. Šių anekdotų kilmė nebulgariška, greičiausiai jie atkeliavo per kultūrinius mainus, bet kokiais kanalais ir kada – dar reikia tirti. Anekdotai ir kiti naratyvai apie aristokratus paprastai kuriami šalyse, kuriose tie žmonės sudaro svarbią visuomenės klasę. Tuo tarpu Bulgarijoje, nuo XIV a. patyrusioje turkų okupaciją, aristokratus kaip socialinę grupę visiškai sunaikino penki šimtai vergijos metų. Neturėjo bulgarai aiškesnio supratimo ir apie anglų aristokratiją. Tad kur slypi šių anekdotų populiarumo paslaptis? Tikslesnis klausimas skambėtų kiek kitaip, akcentuoja S. Stanojevas: kokias asociacijas bulgarams kelia anekdotai apie anglų aristokratus? Autorius nustatė bendresnio pobūdžio modelį, kuriame ryški tiriamųjų anekdotų koreliacija su totalitarinėse visuomenėse kuriamais anekdotais apie partinį elitą. Abiejų grupių anekdotų veikėjus sieja kvailumas – esminių žinių neturėjimas, prasta orientacija aplinkoje, neadekvatus elgesys. Toks siauras požiūris į pasaulį yra tipiškas folkloro kvailių bruožas. Taigi bulgarai tiriamųjų anekdotų nesuvokia kaip etninių, aiškina autorius, jie tiesiog išjuokia tam tikrą gyvenimo būdą, vertybes. Socializmo laikais šie anekdotai užmaskuota forma buvo taikomi Bulgarijos valdžiai.

Kitokiu aspektu į anekdotus pažvelgė Joanna Szerszunowicz (Bialystokas, Lenkija), straipsnyje nagrinėjanti lakūnų perteikimą anekdotų vertimuose iš vienos kalbos į kitą („Lacunary Jokes as a Translation Problem“, p. 305–322). Ji analizavo populiarią, nuo seno lenkų tautosakoje įsitvirtinusią anekdotų grupę, pagal charakteringą pradžią vadinamą *Przychodzi baba do lekarza* ‘Ateina boba pas gydytoją’. Jiems būdinga dialogo struktūra: gydytojas užduoda klausimą „Kas atsitiko?“, boba atsako, ir toliau rutuliojasi komiškas, absurdiškais nesusipratimais pagrįstas pokalbis. Pavyzdžiui, bobai pasiskundus, kad jai įkando šuo, gydytojas klausia: „Kur?“, o boba atsako: „Prie pašto.“ Autorė teigia, kad anekdotai ypatingu būdu atspindi realybę ir ekspresyviai ją vertina, jie glaudžiai susiję su tautos kultūra įvairiais lygmenimis (pvz., leksika – žodžių žaismas, įvairūs vardai, apeliatyvai). Klausantis anekdotų būtinos dvi kompetencijos: gebėjimas atpažinti juos kaip žanrą ir suprasti, kodėl jie juokingi. O tai dažnai priklauso nuo subtilių kultūrinių dalykų, kurie užsieniečiams gali būti nežinomi. Štai ir tiriamojoje anekdotų grupėje figūruojanti *baba* ‘boba’, t. y. sena moteris, kaimietė, peyoratyvinis, stilistiškai neigiamai konotuotas žodis, neturi tikslaus atitikmens anglų kalboje. Inversija pirmajame sakinyje taip pat neišlaikoma verčiant į anglų kalbą (*Przychodzi baba... ‘A woman goes...’*). Kaip tiksliai galima išversti specifines kultūrinės detales, kiek vertimo

požiūriu skiriasi variantai, ar yra absoliučiai neišverčiamų vietų? Į šiuos klausimus J. Szerszunowicz atsako kvalifikuotai ir nenuobodžiai, nes teiginius iliustruoja šypseną keliančiais anekdotų tekstais.

Subtilią su vertimu susijusią problemą nagrinėja Jonathanas Roperis (Tartu, Estija) – kaip (ne)išlaikoma arba naujai sukuriama aliteracija specifinės prozos tekstus perteikiant kitomis kalbomis („Alliteration Lost, Kept and Gained: Translations as an Indication of Language-Specific Prozaics“, p. 419–434). Aptariamu reiškiniu nuo seno domėjosi ir Krikmannas, šia tema jis yra paskelbęs reikšmingų darbų. J. Roperis šiltai prisimena, kaip ne kartą jie abu yra diskutavę dėl aliteracijos įvairiausiomis aplinkybėmis, taip pat ir internetinėje erdvėje, tačiau dar ne visos paslaptys įmintos. Straipsnyje autorius kelia netikėtą hipotezę: aliteracija nėra vien ornamentinė kalbos puošmena; tikslingas garsų kartojimas glaudžiai susijęs su semantika. Kitais žodžiais tariant, jei vertime neišlaikome aliteracijos, neišvengiamai prarandame ir dalį prasmės. Folkloro kūriniuose pasitaikanti aliteracija stipriai susijusi su tautos kultūra. Autorius aptaria visoje Europoje gerai žinomą antikos laikus siekiančią patarlę *Viena kregždė – ne pavasaris*. Kanoninis tekstas viduramžių lotynų kalba *Una hirundo non efficit vere* pasižymi ryškia aliteracija, kurią stengtasi išlaikyti ir kitose kalbose, kartais dėl tos priežasties pakeičiant patarlės žodžius: „pavasari“ į „vasarą“, „kregždę“ į „varnėną“, „gandrą“. J. Roperis pateikia žaismingų pavyzdžių iš *mikrožanruose* – pravardėse, kūrinių pavadinimuose – pasitaikančių aliteracijų. Pasaulinei vaikų produkcijai atstovaujančio *Mickey Mouse* ‘Peliuko Miki’ pravardės transformacijos pačios įvairiausios: nuo nežymių iki radikalių (plg. estų *Miki Hiir*, švedų *Musse Pigg*) ir visai neatpažįstamų (plg. italų *Topolino*). Pagal aliteracijos išlaidymą / praradimą autorius grupuoja kelių populiarių romanų ir filmų pavadinimų vertimus užsienio kalbomis. Aiškina veiksnius, darančius įtaką aliteracijos perteikimui vertimuose; svarbiausi jų – kalbų giminingumas, kalbos akcentuacijos tipas.

Bendrame projekte dalyvavusios D o r o t a B r z o z o w s k a (Opolė, Lenkija) ir L i s i L a i n e s t e (Tartu, Estija) šiam rinkiniui pateikė straipsnį apie intriguojantį folkloro reiškinių. Jos surinko, ištyrė bei aprašė Lenkijoje ir Estijoje sklindančius pasakojimus apie neva trečiojo tūkstantmečio pradžioje turėjusią įvykti pasaulio pabaigą („End of the World Narratives in Poland and Estonia: Images, Texts and Underlying Attitudes“, p. 357–388). Tokie naratyvai – nenaujas dalykas. Estijoje jų užrašoma nuo XVI amžiaus. Paprastai apokaliptinių prognozių pagausėja po klimato anomalijų, socialinių perversmų ir karų, kometų pasirodymo. Tiriamuosius pasakojimus autorės suskirstė į keturias temines grupes: a) politinės nuorodos (pasaulio pabaiga kaip politinių kovų ar politikų veiksmų rezultatas); b) majų kalendoriaus motyvas (pasaulio pabaigos konkreti data 2012 m. gruodžio 21 d.); c) asteroido ar kito kosminio kūno susidūrimas su Žeme; d) religinės aliuzijos. Tyrimo tikslai buvo du: nustatyti kultūrinę specifiką, t. y. kaip kiekybiškai ir kokybiškai pagal išvardytas

grupės naratyvai pasiskirsto abiejose šalyse, ir įvertinti žurnalistikos vaidmenį šių pasakojimų sklaidoje. Pasirodė, kad Lenkijoje pasakojimai apie pasaulio pabaigą, ypač su religinėmis aliuzijomis, daug populiariausi (karikatūrų ir piešinių surinkta net dešimt kartų daugiau negu Estijoje), į juos emocingiau reaguojama. Estijoje ši tema gerai žinoma, bet ji vertinama santūriai ir racionaliai, nesukelia audringų diskusijų. Apskritai lokaliems pasakojimams didelę įtaką daro globalizacija. Deja, apgailestauja autorės, žurnalistinį neutralumą išstūmė bulvarinės vertybės: manipuluojama auditorijos dėmesiu, pirmųjų puslapių antraštėse sąmoningai minimos nelaimės ir katastrofos (pasaulio pabaiga puikiai tarp jų įsikomponuoja), mėgaujamosi išpūstais komentarais. Kita vertus, vaizdinėje medžiagoje ši tema visada traktuojama humoristiškai, ironiškai.

Jurijus Beriozkinas (Sankt Peterburgas, Rusija) straipsnyje apie zoomorfinių triksterių paplitimą pasaulio pasakose („Three Tricksters: World Distribution of Zoomorphic Protagonists in Folklore Tales“; p. 347–356) ištyrė tris populiariausius iš jų: lapę / šakalą / kojotą, varną ir kiškį. Pasaulio mitologijos ir folkloro elektroninėje duomenų bazėje patikrinęs 1850 motyvų, autorius sudarė keturis tiriamų triksterių geografinio paplitimo žemėlapius. Nustatė, kad visi trys triksteriai turi didelę ir aiškiai apibrėžtą savo teritoriją, pasižyminčią stabilumu ir nesutampančią su tam tikruose regionuose išplitusiomis pasakomis apie gyvūnus. Triksterių zonas J. Beriozkinas sieja su pačiais seniausiais laikais, kai žmonijos protėviai keliavo iš Afrikos ir kūrėsi kitose vietose, tuo tarpu pasakų motyvų migracija yra daug vėlesnis reiškinys. Glaustas, neilgas straipsnis logiškai argumentuotas, užbaigiamas aiškiai suformuluotomis svariomis išvadomis.

Hrisztalina Hrisztova-Gotthard (Pečas, Vengrija) pasirinko tarpžanrinį tyrimą – liaudies pasakų ir patarlių sąveiką („Like Proverb, Like Tale: On the Interrelationship of Bulgarian Proverbs and Folktales“; p. 163–170). Darbų šia tema yra paskelbę tokie žymūs folkloristai, kaip Lutzas Rörichas, Wolfgangas Miederis, Carlas Lindahlas. Jie nustatė, kad patarlės pasakose gali būti vartojamos įvairiose pozicijose (pradžioje, dėstyme, pabaigoje) ir nuo to priklauso pagrindinė patarlės funkcija; kartais ta pati patarlė vartojama kelis kartus ar net tampa pasakos pavadinimu – taip pabrėžiama pasakos idėja, įtvirtinama moralinė jos pamoka. Išnagrinėjusi šešiasdešimt šešias bulgarų pasakas, autorė jose rado penkias patarles ir, tiesą sakant, pakartojo pirmtakų teiginius. Jos tyrimas perspektyvus, tik reikėtų plėtoti jį toliau.

Seppo Knuuttila (Joensū, Suomija) tyrimo objektu pasirinko humorą – vieną iš pamėgtųjų Krikmanno temų, prie kurių jis nuolat sugrįžta. Straipsnyje autorius į humorą stengiasi pažvelgti plačiau, ne vien iš folkloristo pozicijų („Is Seriousness the Opposite of Humour?“; p. 405–418). Jį domina, kaip komišku mo apraiškos remiasi įvairiais kognityviniais elementais, prieštarinomis emocijomis, nusistatytomis taisyklėmis ir jų sulaužymu, tabu. Kultūros istorijoje gausu

pavyzdžių, kai komizmas ir tragedija glaudžiai susipina. Kiekvienas žmogus turi labai asmenišką požiūrį į tai, kas juokinga ir kas ne, kur baigiasi juokavimo ribos ir prasideda įžeidinėjimai. Straipsnyje nemaža vietos skirta politiniam korektiškumui. Suomijoje XX a. pabaigoje vyko gyva diskusija apie politinės ir komercinės reklamos korektiškumą, iškeltas klausimas, ar priimtina reklamoje be paliovos vaizduoti apnuogintą moters kūną, alkoholinius gėrimus. Didelės automobiliais prekiaujančios firmos direktorius per spaudą atsiprašinėjo už reklamą, kurioje automobilių detalės buvo lyginamos su tam tikromis moters kūno dalimis: esą jis norėjęs tik pajuokauti... Panašūs procesai neaplenkė ir kitų Europos šalių. 1990 m. Prancūzijoje garsią mineralinio vandens kompaniją *Perrier* pikta užsipuolė feministinė organizacija *European Women's Lobby*, ragindama boikotuoti ir nepirkti produkcijos, kuri reklamuojama taip, kad pamačiusias reklamą jaunas moteris išstinka šokas. S. Knuuttila aiškina tiesos ir humoro santykį. Pateikia suomių tautosakos pavyzdžių – patarlių, anekdotų, kuriuose komiškas grindžiamas juose glūdinčiu tiesos grūdu. Humorą nėra iškraipyta tikrovė, jis pats – neatskiriama tikrovės dalis, daro išvadą autorius.

Iš dalies panašią problemą – liaudies humoro ir realaus gyvenimo sąsajas – gvildena *Mall Hiimäe* (Tartu, Estija), straipsnyje svarstanti individo, kaip bendruomenės nario, įnašą kuriant tradiciją („Reframing, Life Events as Humorous Narratives“, p. 323–346). Humoristiniais pasakojimais Estijoje susidomėta, pradėtas kaupti jų archyvas dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tipologinio jų sisteminimo ėmėsi Krikmannas, kai 1962 m., iškart po studijų, atėjo į Estų literatūros muziejaus Folkloro skyrių¹⁰ (Tartu). Tai buvo pirmoji jo darbovietė ir pirmasis darbas. Maždaug dešimtmečiu vėliau Europoje kilo šiuolaikinės socialinės tautosakos „bumas“, visuotinai susižavėta gyvenimo pasakojimais kaip nauju ir perspektyviu tyrimo objektu. Estijoje šio žanro tyrimų pradininkė yra M. Hiimäe. 2012–2013 m. pagal susidarytą klausimyną *Something Funny Happened to Me* (‘Man nutiko šis tas juokinga’) ji rinko medžiagą Estijoje. Sukauptus pasakojimus palyginusi su užrašytais XX a. viduryje, autorė pastebėjo dinamišką bendruomenės folkloro kaitą. Vis dėlto būdingosios humoristinių pasakojimų ypatybės išlieka stabilios. Realus gyvenimo įvykis, daro išvadą M. Hiimäe, tampa savotišku katalizatoriumi, paskatinančiu humoristinio pasakojimo atsiradimą ir tolesnę jo plėtotę pagal liaudiško stiliaus tradiciją.

Povilo Krikščionio (Vilnius, Lietuva) pasirinkta novatoriška tema taip pat turi sąsają su humoru; straipsnyje „PPS pateiktys – internetinės kūrybos fenome-

10 Estų literatūros muziejaus (*Estonian Literary Museum*) pavadinimas gerokai klaidinantis – iš tikrųjų tai yra mokslinio tyrimo institutas (pats Krikmannas laiške W. Miederui rašo: *a totally wrong name for an institute like ours!*, p. 35). Pradėjęs jame dirbti, Krikmannas apsuko nemažą ratą: 1970–1972 m. studijavo aspirantūroje, 1973–1991 m. dirbo Estų kalbos institute, paskui profesoriavo Tartu universitete, galiausiai grįžo į tą patį Estų literatūros muziejaus Folkloro skyrių, kuriame ir iki šių metų spalio mėnesio dirbo vyriausioju mokslo darbuotoju.

nas“ („On PPS Presentations as an Internet Lore Phenomenon“, p. 389–404) jis gilinas į elektroniniu paštu siuntinėjamus laiškus, parengtus *PowerPoint* programa. Peržiūrėjęs nemenką savo sukauptą kolekciją, autorius ieško ir randa šios kūrybos folklorinių bruožų: elektroniniai laišakai anonimiški, aiškiai varijuoja, atspindi savo kūrėjų interesus ir pomėgius, tad sklinda adekvačių interesų turinčiose bendruomenėse. PPS pateiktys yra daugialypės terpės kūriniai, juose į visumą suliejami tekstiniai, vaizdiniai ir garsiniai elementai, kurie pasirodo turį tam tikros tarpusavio traukos. Ši trauka svarbi ir komponuojant visą kūrinį iš atskirų skaidrių. Pasak autoriaus, būna, kad skaidrių grandinė varstoma iš smulkių tekstelių, kartais pakomentuojamų tekstelių, aforizmų, net patarlių, jose dažnos humoristinės gaidelės. Dėmesingai perskaičiusi straipsnį, pasigėrėjusi linksmomis iliustracijomis negailiu pagyrimo ir P. Krikščiūnui: tikiu, kad ir Krikmannas skaitys straipsnį su malonumu, nes internetinis folkloras keletą pastarųjų dešimtmečių užima tvirtas pozicijas jo mokslinių tyrimų lauke.

Proginį rinkinį baigia kiek netikėtas, tačiau išliekantis atmintyje ir įvairių minčių sukeliantis *F r a n t i š e k o Č e r m á k o* (Praha, Čekija) eseistinis, su lingvistiniais intarpais rašinys „Keletas pastebėjimų apie modernią istoriją, arba Ar istorija kartojasi?“ („Notes on Some Notions of Modern History, or Does History Repeat Itself?“; p. 435–442). Autorius pasirinktą temą atskleidžia pasakodamas apie kelių socialinių terminų (*demokratija, proletariatas, revoliucija, kolektyvas, komuna / komunizmas* ir pan.) raidą. Atsiradę antikos laikais, jie nukeliavo ilgą kelią iki mūsų dienų. Pavyzdžiui, *proletariatas* Senovės Romoje buvo vartojamas apibrėžti vargingiausiam gyventojų sluoksniui, kuris valstybei nedavė nieko, tik didelį vaikų gimstamumą. Jei ne Karlas Marksas, šis terminas būtų seniai pamirštas. Bet kokį stulbinamą šuolį patyrė stilistinė jo konotacija: iš pradinio pejoratyvinio XIX amžiuje jis virto beveik sakraliu, gaubiamu religinio mistinio šydo. *Revoliucija* Aristotelio laikais reiškė ko nors, taip pat ir valdžios, ciklišką pasikeitimą. Italijoje *rivoluzione* – jau smurto ir prievartos lydymas valdžios perversmas. Tokia pačia reikšme žodį *revolution* vartojo ir prancūzai, perėmę jį iš italų. Taip visoje Europoje įsigalėjo neutralaus termino neigiama konotacija; o kaip neutralus jo pakaitalas specialiai buvo sukurtas kitas – *evoliucija*. Čekai, norėdami pabrėžti nesmurtinį 1989–1990 metų revoliucijos pobūdį, vartojo terminą *sametová revoluce* ‘Aksominė revoliucija’. Paradoxalu, stebisi autorius, kad sudėtingai šio termino raidai mažiausią indėlį davė plačiai išgarsėjusi rusų bolševikų revoliucija. Taigi ar istorija kartojasi? Į šį klausimą F. Čermákas atsako perfrazuodamas žinomą lotynišką posakį¹¹: *Habent sua fata verbi* ‘Žodžiai turi savo likimą’. Niekas nestovi vietoje, taip pat ir svarbūs esminiai žmonių visuomenėje žodžiai. Forma išlieka, bet semantinis jų turinys pakinta labai stipriai. Griežtai apibrėžtą terminą ėmus vartoti visuotinai, neretai tragedija išvirsta

11 *Habent sua fata libelli* ‘Knygos turi savo likimą’ (Terencijus).

į farsą, kaip toje prancūzų patarlėje: *One Russian is a drunk; two Russians a chess game; three Russians a revolution; four Russians a string quartet* 'Vienas rusas – girtuoklis, du – šachmatų partija, trys – revoliucija, keturi – styginis kvartetas'. Ir toks galingas visa apimantis nūdienos terminas *globalizacija* turi savo lemtį; kas žino, ar netaps jis ilgainiui neigiamai konotuotu? Bet tai jau būtų tema pragmatiniams sociologų tyrimams. Jie galėtų pradėti ten, kur tašką padėjo lingvistai.